

Key words: *Spilka, State Duma, archival documents, elections, archive, election campaign, deputies.*

Отримано: 2.11.2017

УДК 94(477.43/44)

В. В. Чернов

ФОНДИ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ХМЕЛЬНИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ ПРО ВИБОРЩИКІВ І ДЕПУТАТІВ ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

У статті аналізуються матеріали фондів Державного архіву Хмельницької області, що містять інформацію про перебіг голосування та персональний склад виборщиків і депутатів Подільської та Волинської губерній на виборах до Державної думи Російської імперії. Автор акцентує увагу на чималому інформаційно-джерельному потенціалі матеріалів архіву для дослідження перших парламентських виборчих практик на теренах Поділля та Волині.

Ключові слова: *виборці, виборщики, депутати, Державна дума, фонд, справа, архів.*

Виборами до Державної думи та її діяльністю було започатковано перші спроби впровадження установи парламентського типу як активного суб'єкта державної влади у Російській імперії. Поява цього державного органу свідчила про початок складного й суперечливого процесу перетворення російської абсолютистської монархії у конституційну, який був припинений внаслідок революційних подій 1917 р.

Територія Подільської та Волинської губерній, попри віддаленість від загальноросійських політичних центрів, не стояла осторонь процесу утвердження парламентаризму на початку ХХ ст., що сприяв проникненню окремих елементів демократичних виборчих практик у суспільно-політичне життя регіону. Водночас, тут спостерігалися специфічні особливості при проведенні виборчих кампаній, формуванні складу виборщиків та депутатів Державної думи всіх чотирьох скликань.

Для ідентифікації активних учасників виборчого процесу в Подільській і певною мірою Волинській губерніях значну інформаційно-джерелознавчу цінність становлять матеріали фондів Державного архіву Хмельницької області. Вони містять цікаву, рідкісну, подекуди унікальну інформацію та дають змогу простежити перебіг голосування, персональний склад виборщиків та депутатів, встановити їх національність, віросповідання, вік, освіту, матеріальний ценз, сферу діяльності, політичну спрямованість тощо.

Істориками вже робилися спроби досліджувати інформаційний потенціал архівних фондів при вивченні виборів до Державних дум Російської імперії. Зокрема, можна виділити роботи Н. Болотіної [1], А. Глушковецького [2; 3; 5], О. Коника [24], Д. Сидорова [25] та І. Ткачука [26].

Інформація про виборщиків та депутатів виявлена нами у чотирнадцяти фондах Державного архіву Хмельницької області. Це зокрема фонди волосних правлінь (71, 72, 78), комісій у справах про вибори до Державної думи (274, 300, 706, 707, 749), подільського губернського присутствія (117, 409), прокурорського нагляду (785), подільського губернського предводителя дворянства (123) та пристава 4-го стану Заславського повіту (718). Також чималу кількість матеріалів містить фонд 273 «Подільська губерньська у справах про вибори до Державної думи комісія», але, зважаючи на те, що він вже був підданий науковому обсервуванню у статтях А.А. Глушковецького [2-5], ми свідомо не здійснювали його аналіз у межах дослідження.

Найбільше інформації про склад виборщиків та депутатів міститься у фондах повітових комісій у справах про вибори. Так, серед матеріалів фонду 274 «Ушицька повітова у справах про вибори комісія» знаходиться копія циркуляру подільського губернатора, у якому він просить голів повітових комісій після закінчення виборів до II Думи повідомити їхні результати. Голова Ушицької повітової комісії з цього приводу зазначив, що на 15 волосних з'їздах було обрано 30 уповноважених. Далі відбувся попередній з'їзд дрібних землевласників і духовенства. Там із загальної кількості 212 виборців були присутніми 98. З них було обрано 33 уповноважених на повітові збори. На з'їзді землевласників були присутніми 88 із 114 виборців, на з'їзді міських виборців – 1888 із 3955 [15, арк.62 зв]. Отже, як бачимо, в Ушицькому повіті явка на вибори не була дуже високою.

Схожа ситуація, як показують матеріали фонду 300 «Кам'янецька повітова у справах про вибори комісія», була і в Кам'янецькому повіті. Так, на з'їзд дрібних землевласників та духовенства явились 126 із 256 виборців. Вони обрали 38 уповноважених, причому всі обрані отримали від 119 до 124 голосів. Серед них були протоієрей К. Старинкевич, священники М. Дуткевич, С. Садовський, дворянин К. Пржеславський та ін. [16, арк.76].

У цьому фонді також є перелік прізвищ виборців, обраних уповноваженими від волостей на повітові збори. Так, Смотрицьке волосне зібрання представляли селянин м. Смотрич Трофим Кордонець (33 р.) та селянин м. Балин Федір Прокоф'єв (42 р.), від Довжоцького обрали селян Мелакія Трофименка (52 р.) та Миколу Тваринського (32 р.), від Бережанського – Степана Табаку (39 р.) та Захара Каневського (48 р.) [17, арк.89] та ін.

Звичайно, не обходилося без курйозних випадків. Як свідчать архівні джерела, на волосному виборчому зібранні у м-ку Городок із присутніх 80 чоловік обрали кандидатів у виборці, а потім кинули жереб для обрання власне двох виборців на повітові збори. Витягнули його селяни с. Чорниводи Йосип Мостовий та с. Лісоводи Яків Мороз. Але городоцькі селяни не визнавали результатів виборів та не підписали протокол [17, арк.126]. В результаті справу розглянула повітова комісія та вибори затвердила.

У фондах Державного архіву Хмельницької області можна віднайти також інформацію щодо виборців до II Думи у Волинській

губернії. Зокрема, у фонді 706 «Заславська повітова у справах про вибори до Державної думи комісія» серед містяться протоколи волосних зібрань, у яких вказані імена виборців, котрі були обрані від волості на повітові збори. Із матеріалів фонду відомо, що на Тернавському волосному сході обраними були селянин с. Ледянки Олексій Пасічник (130 виборчих та 85 невиборчих голоси) та селянин с. Тернавки Максим Ковальчук (125 виборчих і 90 невиборчих); на Сульжанському – Степан Самар (147 виборчих і 13 невиборчих) і Степан Форинарчук (127-33); на Шепетівському – Гнат Черняк та Іван Громчак [20, арк.228].

Також у фонді міститься акт від 20 січня 1907 р., у якому вказується, що на з'їзді уповноважених від волостей найбільшу кількість голосів набрали: Бондарчук Яків Тимофійович (50 р., м. Славута, однокласне училище, 9 дес. землі); Горбатчук Кирило Федорович (46 р., с. Антонів, церковнопарафіяльна школа, 4 дес. землі); Садлецький Дмитро Савич (36 р., с. Хролін, 4 класи училища, 5,5 дес. землі); Ковальчук Максим Силич (34 р., с. Тернавка, однокласне училище, 9 дес. землі); Матушевич Олександр Павлович (49 р., м. Заславськ, церковноприходське училище, 12 дес. землі) [20, арк.249].

Цікавою є постанова від 20 березня 1907 р., у якій вказані результати голосування з'їзду повітових землевласників. Ними було обрано ще 5 виборщиків на губернські збори: Михайла Петровича Дмитрієва (123 виборчі голоси проти 61 невиборчого), графа Йосипа Альфредовича Потоцького (118 проти 66), графа Володимира Мечиславовича Грохольського (115 проти 69), Олександра Мартиновича Заліського (110 проти 74) та Юлія Івановича Шуцького (106 проти 78). Програла вибори священник Микола Рогальський (86 проти 96), Віктор Клопотович (84 проти 100) та Корнилій Васьюк (79 проти 103) [20, арк.251].

У фонді 749 «Кам'янецька повітова у справах про вибори до III Державної думи комісія» є інформація про число виборців Кам'янецького повіту по 1-му та 2-му з'їздах міських виборців. Так, у 1-му з'їзді мало право брати участь 721 осіб, у 2-му – 3607 [23, арк.1-8]. Також у фонді згадується кількість виборців по 2-му з'їзді Літинського повіту. Їх кількість становила 2764 особи [23, арк.21].

Фонд 707 «Старокостянтинівська повітова у справах про вибори до III Державної думи комісія» містить відомості про склад виборців повіту від кожної волості. Так, волосними головами до повітової комісії були направлені рапорти, у яких вказувалися імена виборців. З них відомо, що від Сквородецької волості обраними були Іларій Платонович Серветник (57 р.) та Терентій Іванович Шнира (50 р.), від Кульчинської – Никифор Авксентійович Миронюк (51 р.) та Маркіян Семенович Судобицький (39 р.), від Старокостянтинівської – Григорій Романович Заплотинський (37 р.) та Степан Антонович Сквира (45 р.), від Маначинської – Артем Гордійович Будний (34 р.), Прохор Захарович Сидорук (36 р.) та Тимофій Григорович Штойко (38 р.). Троє останніх, як зазначалося у рапорті, «... поведінки хорошої, ніколи ні в чому неправово-

мірному помічені не були, під судом та слідством не перебувають» [21, арк.34].

Важливе значення для дослідження складу виборців мають фонди волосних правлінь. У Державному архіві Хмельницької області зберігаються три таких фонди з подібною інформацією: фонд 71 «Рахнівцьке волосне правління», фонд 72 «Грушківське волосне правління» та фонд 78 «Маківське волосне правління».

У фонді 71 «Рахнівцьке волосне правління» міститься записка подільського губернського предводителя дворянства до Рахнівцького волосного правління із запитом про особу обраного депутатом I Державної думи О.І. Романюка: «У виборчих зборах, які відбулися 26-27 березня, селянин с. Михайлівки Олександр Іванович Романюк був обраний членом Державної думи. Канцелярія просить разом із справою про вибори надати і свідчення про Романюка: де і коли народився, де навчався, чи закінчив школу і коли, та інші відомості» [6, арк.28].

Матеріали фонду 72 «Грушківське волосне правління» вказують, що під час виборів до I Думи на попередньому з'їзді уповноважених від волості (були присутні 166 із 215 можливих чоловік), шляхом голосування виборцями на повітові збори було обрано селянина с. Бакота Йосипа Яковича Миколайчука (50 р.), який отримав 148 виборчих та 18 невиборчих голоси, та селянина с. Грушки Петра Тимофійовича Мельника (43 р.), який набрав 126 виборчих та 40 невиборчих голоси [7, арк.28-30].

Цікаву інформацію містить фонд 78 «Маківське волосне правління». Тут на 80-ти аркушах подається перелік осіб, котрі мали право брати участь у виборах до I Державної думи у Кам'янецькому повіті. Загальна кількість їх становила 7222 особи [8, арк.20-101]. Також у цьому ж фонді міститься список виборців, які мали право брати участь на волосному сході. Його особливістю є те, що виборці поділені за категоріями – сільські старости (Феодост Войтюк, с. Маків; Антон Маковей, с. Шатава), збирачі податків (Феодосій Мельник, с. Шатава; Григорій Мазур, с. Безносковці), волосні судді (Никифор Бойчук, с.Шатава; Федір Гуменюк, с.Кодубаївці), інші виборці (Олексій Кукурудза, с. Маків; Іван Гришук, с. Вербка) тощо [8, арк.3-17]. Отже, за допомогою цього списку можемо простежити соціальний стан виборців.

У фонді 71 зберігається список виборців від Рахнівцького волосного зібрання, затверджений 25 березня 1911 р. Відповідно до нього, виборцями на повітові збори до IV Державної думи були обрані К.Н. Гайдамашко (37 років, православний, 5 дес. землі, малограмотний) та Г.А. Рохатюка (45 років, православний, малограмотний) [6, арк.11].

Досить інформативними при вивченні складу виборців та виборщиків є фонди подільського губернського присутствія: фонд 117 «Подільське губернське по міських справах присутствіє» та фонд 409 «Подільське губернське у земських та міських справах присутствіє». Завдяки першому фонду ми можемо дізнатися про національність виборщиків на губернських зборах. Так, під час

виборів до I Державної думи українцями були 87 з них, росіянами – 24, поляками – 43, євреями – 30. Молдавську національність представляли 2 виборщики [12, арк.51]. Отже, як бачимо, на губернських зборах до I Державної думи від Подільської губернії виборщики української національності склали майже половину від всієї кількості виборщиків у губернії.

У фонді 123 «Подільський губернський предводитель дворянства» міститься справа 1226 «Про вибори в IV Державну думу», яка розпочинається із переліку делегатів від духовенства в об'єднаній Подільській Губернській Виборчій Комітет. До нього було обрано: від Кам'янецького повіту протоієрея К. Стиранкевича та священників О. Філоненка та Н. Гловацького, від Балтського – священників В. Подольського та Е. Стопчинського, від Брацлавського – протоієрея Г. Григоренка та священника О. Тинянського, від Вінницького – священників К. Рудича та А. Кремінського, від Могилівського – Д. Гриневича та О. Хотовицького, від Ямпільського – протоієрея Г. Маньковського та священника А. Туркевича та ін. [13, арк.1].

Усі обрані на губернські збори виборщики мали отримати посвідчення від повітових предводителів дворянства про те, що вони дійсно є такими. Зокрема, у зазначеному фонді містяться зразки таких посвідчень. Так, 4 жовтня 1912 р. балтський повітовий предводитель дворянства видав 5 посвідчень за № 690-694 виборщикам з'їзду уповноважених від волостей: Гордію Семеновичу Бондарчуку, Феофану Івановичу Гінкулу, Івану Васильовичу Твардієвичу, Климентію Павловичу Добривечору та Семену Івановичу Зятковському [13, арк.7-11].

Цього ж дня були видані посвідчення і виборщикам від з'їзду повітових землевласників: дворянину Івану Івановичу Балаклєєву, священникам Івану Михайловичу Бржезинському, Василю Івановичу Бразі, Йосипу Павловичу Белінському, Дмитру Петровичу Покровському, Володимирі Івановичу Попову, Євгену Петровичу Радзівському та Олександрі Олексійовичу Тиховському [13, арк.7-11].

Такі ж посвідчення були видані й виборщикам інших повітів. Як свідчать матеріали архіву, Гайсинський предводитель дворянства видав їх Антону Єлістьєвичу Сомику, Олексію Кузьмичу Хімічу, Івану Георгієвичу Борзаківському; Брацлавський – Івану Кириловичу Вистяку, Феодоту Степановичу Гвозденку, Дмитру Яковичу Цибульському; Вінницький – Данилу Прокоповичу Адамуку, Григорію Михайловичу Крупнику, Василю Марковичу Ковалю [13, арк.39-41].

У справі 1228 цього ж фонду міститься рукописний список виборців Подільської губернії, розділений за повітами. Також серед матеріалів вищезазначеного фонду містяться акти, котрі проливають світло на проведення самих губернських виборів до IV Думи. Зазначається, що вони пройшли 18 жовтня 1912 р. у м. Кам'янець-Подільський під головуванням подільського повітового предводителя дворянства І.Є. Раковича. На них були при-

сутніми 143 із 145 виборщиків [14]. Не з'явилися лише Федір Петрович Рачинський із Балтського повіту та Володимир Савич Богданович із Ямпільського повіту.

В наступному акті повідомляється про сам перебіг виборів. Спочатку відбувалися вибори кандидатів від з'їзду міських виборців, представник яких обов'язково повинен був бути обраним до Думи. Із запропонованих кандидатів Д.С. Пономарський від участі у виборах відмовився. Тому головна боротьба відбулася між представником Могилівського повіту О.Г. Лавровим та Вінницького повіту М.Ф. Недезьким. У підсумку депутатом став перший, набравши 92 виборчих проти 51 невиборчого голосів [14].

Далі обирали ще 10 депутатів. У результаті балотування кулями отримали такі результати: Потоцький набрав 94 виборчих проти 49 невиборчих голосів, Гіжицький – 96 проти 47, Філоненко – 99 проти 44, Чихачов та Можайський – 91 проти 50, Маньковський та Попов – 95 проти 46, Авчинников – 99 проти 42, Рудич – 96 проти 44, Андрійчук – 74 проти 68, Коваль – 75 проти 69. Причому в Ковалю було на 2 голоси більше, ніж присутніх виборщиків. В результаті переголосування Коваль отримав 77 проти 66 голосів та випередив Андрійчука [14]. Як бачимо, основна боротьба за вакантне останнє місце точилася між А.Г. Андрійчуком та Й.І. Ковалем. Причому, результати явно показують, що учасники виборчих зборів намагалися будь-якими засобами не допустити обрання Андрійчука, що їм і вдалося. Пояснення цієї ситуації можна знайти у доповіді подільського предводителя дворянства губернатору графу О.М. Ігнат'єву. У ній він вказує, що існувала попередня домовленість російських землевласників-націоналістів та духовенства щодо обрання депутатів. Однак останні порушили її стосовно саме А.Г. Андрійчука, обравши замість нього Й.І. Ковалю [14].

Фонди Державного архіву Хмельницької області акумулювали інформацію і про депутатів Державної думи Російської імперії, хоча такі джерела досить нечисленні.

Відомо, що до I Думи від Подільської губернії було обрано 13 депутатів. Проаналізувавши матеріали фонду 117, можна дізнатися, що із загальної кількості 4 були представниками Ольгопільського повіту (І.К. Заболотний, Г.І. Косаринчук, А.Ф. Рибачок, Д.І. Шепітка), по 2 депутати було від Балтського (І.М. Крук, І.З. Кучеренко), Гайсинського (І.Г. Гнатенко, А.Ю. Штефанюк) та Ушицького (В.І. Бей, О.І. Романюк) повітів, та по одному від Брацлавського (П.Н. Яременко), Кам'янецького (П.М. Михаленко) та Літинського (М.А. Кучер) повітів [9, арк.55, 63].

Всі депутати були селянами. Відповідно до свого соціального стану, 12 депутатів не мали вищої освіти, а двоє навіть були неписьменними. Єдиним, хто мав вищу освіту, був І.К. Заболотний, який, як свідчать наявні джерела, закінчив юридичний факультет Київського університету Св. Володимира [9, арк.61].

Фонди архіву дають змогу простежити і післядумську діяльність парламентарів. Зокрема, у Волинській губернії губернатор після розпуску думи видав циркуляр, у якому вказував, що «...

колишні члени Думи, які входили до складу трудової та соціалістичної груп, мають намір займатися посиленою протиурядовою агітацією» [22, арк.121]. У циркулярі від 13 червня 1906 р. він зазначав, що «на зібранні колишніх членів Думи складений текст відозви до народу з пропозиціями стояти за думу, не давати рекрутів, не платити податків без згоди Думи» [22, арк.125]. Отже, як бачимо, навіть скаавши депутатські повноваження, вони продовжували займатися громадсько-політичною діяльністю.

До Державної думи другого скликання від Подільської губернії знову було обрано 13 депутатів. По 2 представники було від Балтського (А.У. Гриневич, І.М. Каташинський), Гайсинського (В.К. Лісовський, А.І. Семенов), Ушицького (А.І. Дідурик, П.М. Рогожа) та Проскурівського (С.К. Матвеев, А.А. Соловей) повітів, по одному – від Брацлавського (П.С. Зубченко), Летичівського (П.С. Мороз), Літинського (А.Н. Наумчак), Ольгопільського (Ф.Ф. Дубонос) та Ямпільського (С.Т. Туперко).

За матеріалами архіву можна визначити соціальну ідентифікацію депутатів. Як і раніше, переважна більшість була селянами (11), один був священником і один – дворянином. Більшість селян були незаможними. Лише С.Т. Туперко мав у своєму розпорядженні більше, ніж 10 дес. землі (11,5 дес.) [10, арк.94].

Державна дума третього скликання розпочала роботу 1 листопада 1907 р. Як і раніше, Подільську губернію представляли 13 депутатів. На жаль, фонди Державного архіву Хмельницької області практично не містять інформації про депутатів цього скликання. Матеріали, що містяться в архіві, показують, що по 2 представники мали Летичівський (А.Г. Андрійчук, О.О. Потоцький), Балтський (В.І. Подольський, І.І. Балакєєв), Ямпільський (Г.Т. Маньковський, В.К. Пахальчик) та Ольгопільський (О.С. Гіжицький, П.Є. Ніколенко) повіті, по одному – Кам'янецький (Г.Є. Червінський), Вінницький (М.І. Сендерко), Літинський (С.О. Галушак), Брацлавський (П.М. Балашов) та Могилівський (Д.М. Чихачов) повіті. Найстаршими були Г.Є. Червінський та Г.Т. Маньковський (54 роки), наймолодшим – Г.А. Андрійчук (27 років) [14].

Соціальна приналежність депутатів зумовлювала значну майнову диференціацію. Наприклад відомо, що найзаможніший з них, дворянин Могилівського повіту Д.М. Чихачов, володів 1200 десятинами землі. Г.А. Андрійчук володів 16 дес. землі, а отже належав до категорії заможних селян. Якщо головним критерієм заможності визначити кількість землі, що цілком природно для селянина, то решту селянських депутатів-подолян не можна віднести навіть до представників середнього достатку. Зокрема, обраний депутатом уповноваженими від волосних сходів С.О. Галушак володів за різними даними від 2,5 до 7 дес. землі [11, арк.406]. Два інші селянські парламентарі мали теж небагато землі: В.К. Пахальчак – 2,8 дес., П.Є. Ніколенко – 5 дес. [11, арк.406].

Про депутатів IV Державної думи можна почерпнути інформацію із фонду 409 «Подільське губернське в земських і міських справах присутствіє». Як свідчать джерела, значна частина

з них, а саме: П.М. Балашов, О.С. Гіжицький, О.О. Потоцький, Г.Т. Маньковський та Д.М. Чихачов, були депутатами у попередній Думі. З 13 обраних від Поділля депутатів дворянами та чиновниками були 7 депутатів (П.М. Балашов, О.С. Гіжицький, О.О. Потоцький, О.Г. Лавров, І.І. Авчинников, М.М. Можайський та Д.М. Чихачов) [18, арк.289-292], до духовенства належало 4 (Г.Т. Маньковський, В.І. Попов, Ф.Д. Філоненко та К.Н. Рудич), селянами були 3 депутати (І.К. Вистяк та Й.І. Коваль, згодом, після складання повноважень І.І. Авчинникова до них приєднався Г.А. Андрійчук) [18, арк.289-292].

До обрання в Думу П.М. Балашов, Д.М. Чихачов та О.С. Гіжицький займали посади відповідно брацлавського, могилівського та ольгопільського повітових предводителів дворянства, а О.О. Потоцький працював мировим посередником. Інші депутати-подоляни теж займали високі посади: М.М. Можайський був брацлавським повітовим предводителем дворянства, замінивши на цій посаді П.М. Балашова [19, арк.19], І.І. Авчинников – неодмінним членом Подільської губернської землевпорядкувальної комісії, а О.Г. Лавров обіймав посаду податкового інспектора.

Таким чином, фонди Державного архіву Хмельницької області у яких міститься інформація про виборщиків і депутатів Державної думи Російської імперії можна поділити на такі категорії: фонди виборчих комісій, фонди волосних правлінь, фонди подільського губернського присутствія тощо. Виявлені матеріали архіву дозволяють встановити персональний склад, вік, національність, соціальний стан виборщиків і депутатів, простежити перебіг виборчого процесу у Подільській та південній частині Волинської губернії.

Список використаних джерел та літератури:

1. Болотина Н.Ю. Личные материалы членов Государственных дум Российской империи в фондах Российского государственного архива древних актов (РГАДА) // *Таврические чтения 2013. Актуальные проблемы парламентаризма: история и современность. Международная научная конференция, С.-Петербург, Таврический дворец, 11-12 декабря 2013 г. Сборник научных статей* / под ред. А.Б. Николаева. Санкт-Петербург: Издательство «ЭлекСис», 2014. Ч. 2. С. 32-37.
2. Глушковецкий А.А. Фонд Подольской губернской по делам о выборах в государственную думу комиссии как источник изучения парламентского избирательного процесса // *Таврические чтения 2015. Актуальные проблемы парламентаризма: история и современность. Международная научная конференция, Санкт-Петербург, Таврический дворец, 10-11 декабря 2015 г. Сборник научных статей* / под ред. А.Б. Николаева. Санкт-Петербург: Издательство «ЭлекСис», 2016. Ч. 2. С. 10-16.
3. Глушковецкий А.А. Архівні джерела вивчення регіональної специфіки виборів до Державних Дум Російської імперії у Подільській губернії // *Історична регіоналістика на зламі століть: актуальні питання: матеріали міжнародної наукової конференції, 25-26 квітня 2012 р.* Луганськ: Вид-во «Ноулідж», 2012. С. 31-34.
4. Глушковецкий А.А. Фонд 273 Державного архіву Хмельницької області як джерело вивчення виборів до I Державної Думи Російської імперії у

Подільській губернії // *Сучасні засоби збереження документів та нові методологічні підходи до наукових досліджень і застосування документів національного архівного фонду України: науковий збірник за підсумками всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Кам'янець-Подільський, 20-21 вересня 2012 року*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. С. 93-99.

5. Глушковецький А.Л. Фонди Державного архіву Хмельницької області як джерело вивчення виборів до Державних Дум Російської імперії в Подільській губернії // *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету: збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів*. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2009. Вип. 8, у 5 т. Т. 1. С. 18-19.
6. Державний архів Хмельницької області (далі – ДАХМО). Ф. 71. Дело Рахновецкого волостного правления Ушицкого уезда. Оп. 1. Спр. 777. Циркуляры губернатора о выборах кандидатов в земские гласные, список кандидатов и имеющих право избирать. 33 арк.
7. ДАХМО. Ф. 72. Грушковское волостное правление. Оп. 1. Спр. 92. Приговоры волостного правления. 31 арк.
8. ДАХМО. Ф. 78. Маковское волостное правление. Оп. 1. Спр. 845. Указ императора о проведении выборов в Государственную Думу; список населения городов Каменецкого уезда, имеющего право принимать участие в выборах в Государственную Думу. 183 арк.
9. ДАХМО. Ф. 117. Подольское губернское по городским делам присутствие. Оп. 2. Спр. 16. Циркуляры особого делопроизводства МВС по выборам в Государственную Думу, рапорты уездных исправников о предоставлении отчета о ходе выборов, сведения о лицах избранных выборщиками по уездам губернии, анкеты о них; отчет о ходе выборов в Летичевском уезде и др. 361 арк.
10. ДАХМО. Ф. 117. Подольское губернское по городским делам присутствие. Оп. 2. Спр. 17. Сообщение особого делопроизводства МВС по выборам в Государственную Думу, уездных комиссий, Подольской казенной палаты, и др. об ассигновании и расходе средств на проведение выборов в Думу; дополнения и изменения внесенные уездной комиссией в список избирателей Литинского уезда. 244 арк.
11. ДАХМО. Ф. 117. Подольское губернское по городским делам присутствие. Оп. 2. Спр. 19. Циркуляры МВС Подольскому губернатору, инструкции и телеграммы уездных предводителей дворянства, сообщения уездных комиссий по делам о выборах в Государственную Думу, рапорты уездных исправников о количестве избирателей разных групп и количестве принадлежащей им земли, о порядке выборов в Государственную Думу, перечень изменений внесенных в списки избирателей по уездах губернии и др. 423 арк.
12. ДАХМО. Ф. 117. Подольское губернское по городским делам присутствие. Оп. 2. Спр. 20. Сообщения владельцев предприятий, уездных комиссий по делам о выборах в Государственную Думу, рапорты уездных исправников, сведения о выборах уполномоченных от мелких землевладельцев, городских избирателей, рабочих и их анкеты, о ходе выборов; списки выборщиков по губернии, кандидатов в члены и членов Государственной Думы, перечень изменений в списках избирателей по Проскуровскому уезду, цифровые сведения и отчет о ходе выборов во 2 Государственную Думу по губернии и др. 696 арк.
13. ДАХМО. Ф. 123. Подольский губернский предводитель дворянства. Оп. 1. Спр. 1226. О выборах в IV Государственную Думу. 52 арк.

14. ДАХмО. Ф. 123. Подольский губернский предводитель дворянства. Оп. 1. Спр. 1228. Списки выборщиков Подольской губернии имеющих право участия в губернском собрании по выборам членов Государственной Думы, удостоверения на право получения билетов для участия в выборах. [Аркуші не пронумеровані].
15. ДАХмО. Ф. 274. Ушицкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. Оп. 1. Спр. 9. Переписка о прошении дворянина Германа Ивановича Винтера о внесении его в списки уездных избирателей по Ушицкому уезду. 82 арк.
16. ДАХмО. Ф. 300. Каменецкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. Оп. 1. Спр. 1. Копии указов Правительственного Сената о порядке проведения выборов. 113 арк.
17. ДАХмО. Ф. 300. Каменецкая уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. Оп. 1. Спр. 3. Заявления и документы к ним граждан о внесении их в списки избирателей. 164 арк.
18. ДАХмО. Ф. 409. Подольское губернское в земских и городских делах присутствие. Оп. 1. Спр. 42. Циркуляры Подольского губернатора о вывозе государственного имущества, правительственных учреждений, служащих и их семей Министерства внутренних дел из приграничной полосы Киевского военного округа в связи с военными действиями, правила вывоза, временное положение об эвакуации, именные списки семей имеющих право на вывоз, списки выборщиков в губернское собрание, постановление и переписка по этим вопросам. 499 арк.
19. ДАХмО. Ф. 409. Подольское губернское в земских и городских делах присутствие. Оп. 1. Спр. 581. Формулярный список о службе председателя Брацлавской уездной земской управы, статского советника, Николая Николаевича Можайского. 19 арк.
20. ДАХмО. Ф. 706. Заславская уездная по делам о выборах в Государственную Думу комиссия. Оп. 1. Спр. 1. Постановление комиссии об утверждении списков избирателей, решение волостных сходов об избрании уполномоченных, списки уполномоченных и выборщиков. 264 арк.
21. ДАХмО. Ф. 707. Старокопчанская уездная по делам о выборах в III Государственную Думу комиссия. Оп. 1. Спр. 3. Копии приговоров волостных сходов об избрании уполномоченных в уездный съезд уполномоченных от волостей. 68 арк.
22. ДАХмО. Ф. 718. Пристав 4-го стана Заславского уезда. Оп. 1. Спр. 57. Циркуляры Вольнского губернатора. 167 арк.
23. ДАХмО. Ф. 749. Каменецкая уездная по делам о выборах в III Государственную Думу комиссия. Оп. 1. Спр. 1. Список лиц, которые имеют право на участие в съездах городских избирателей по 2-му съезду г. Каменца. 21 арк.
24. Коник О.О. Неопубліковані джерела з архівів Києва і Москви про історію Державної Думи Російської імперії (1906-1917 рр.) // *Історичний архів*. 2011. Вип. 6. С. 106-110.
25. Сидоров Д.В. Фонды местных по выборам в Государственную думу комиссий как источник изучения истории российского парламентаризма в начале XX века (на материалах Костромской губернии) // *Таврические чтения 2012. Актуальные проблемы парламентаризма: история и современность. Международная научная конференция, С.-Петербург, Таврический дворец, 19 октября 2012 г. Сборник научных статей* / под ред. А.Б. Николаева. Санкт-Петербург: Издательство «ЭлекСис», 2013. Ч. 2. С. 120-129.

26. Ткачук І.Х. Колізії навколо виборів до II Державної Думи (за матеріалами Ізяславського повіту) // *Історія України: Маловідомі імена, події, факти*. Київ; Хмельницький, 2005. Вип. 32. С. 236-240.

В. Чернов

**Фонды Государственного архива Хмельницкой области
о выборщиках и депутатов Государственной думы
Российской империи**

В статье анализируются материалы фондов Государственного архива Хмельницкой области, содержащие информацию о ходе голосования и персональном составе выборщиков и депутатов Подольской и Волынской губерний на выборах в Государственную думу Российской империи. Автор акцентирует внимание на большом информационно-источниковедческом потенциале материалов архива для исследования первых парламентских избирательных практик на территории Подолья и Волыни.

Ключевые слова: избиратели, выборщики, депутаты, Государственная дума, фонд, дело, архив.

V. Chernov

**Funds of the State Archives of Khmelnytsky region of electors and
deputies of the State Duma of the Russian Empire**

This article analyzes the material foundations of the State Archives of Khmelnytskyi region containing information about the voting and composition of electors and members of Podolsk and Volyn provinces in elections to the State Duma of the Russian Empire. The author focuses on large information's source potential archive material for research first parliamentary election practices on the territory of skirts and Volyn.

Key words: voters, electors, deputies, State Duma, fund, business, archive.

Отримано: 17.09.2017

УДК 94(477)«18-10»(075.8)

А. А. Заводовський

**ІСТОРИЧНА ІМАГОЛОГІЯ: НОВІ ОБРІЇ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕНЬ
ПРОЦЕСІВ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ
КІНЦЯ ХVІІІ – ПОЧАТКУ ХХ ст.**

Стаття присвячена застосуванню новітніх методів та підходів історичної імагології у дослідженнях процесів українського націєтворення кінця ХVІІІ – початку ХХ ст. Автор робить екскурс у наукові підвалини історичної імагології, визначає коло проблем історичних досліджень кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., що може вирішити ця галузь історії.

На думку автора, імагологія потужно і впевнено торує собі шлях в царині історичних студій, завдяки їй накопичується значний обсяг знань про минуле, розширюється дослідницький простір. На сучасному етапі розвитку історичної імагології з'являються нові напрями досліджень.

Автор стверджує, що діючі парадигми, запропоновані українською історичною наукою, сьогодні вже не задовольняють пізнаваль-